

REFLEKSIJE

»MARX IN SODOBNOST«

Razmišljam ob knjigi Fritza Sternberga »Marx in sodobnost«.¹ O vsebini knjige ni kaj več povedati. V poplavi sodobne, predvsem nemške »socialistične« literature je vzbudila malo več pozornosti kot eno najresnejših del, ki poskuša analizirati sodoben razvoj proizvodjalnih sil in na tem temelju odkrivati socialistične težnje v današnjem svetu. Vsekakor hvalevredna naloga, kot je mnogo obetajoč naslov in še več obetajoči naslovi poglavij. Knjigo pa sem odložil nezadovoljen. Zopet obljuba, zopet pričakovanje, ki je razočaralo. Če ne bi bilo v resničnem svetu več socialističnih teženj, kot jih zrcali Sternbergovo delo, bi se nam vera v socialistični svet zopet premaknila za nekaj desetletij.

Avtor nam na osnovi obsežnega gradiva prikazuje razvoj proizvodjalnih sil v posameznih grupah držav: v Združenih državah Amerike, v Sovjetski zvezi in na njenem področju, v Zahodni Evropi in v gospodarsko zaostalih, predvsem azijskih deželah. Na kratko skuša pokazati vzroke za takšen razvoj in današnje razvojne težnje.

Ob znanih dejstvih o izredno hitrem naraščanju proizvodnje v Ameriki, ki je med dvema vojnama prerasla evropsko proizvodnjo, ki se je nato v razdobju od 1939 do 1945 za več kot polovico povečala, ugotavlja Sternberg, da se je v zadnjih petindvajsetih letih hkrati z naraščajočo proizvodnjo močno povečal vpliv države. Ta je leta 1939 razpolagala s 4 milijardami dolarjev dohodkov, leta 1953 pa že z 68 milijardami, torej z več kot eno četrtno ameriškega nacionalnega dohodka, dalje je bilo leta 1900 v službi države okoli 1 milijon ljudi, leta 1948 pa že nad 6 milijonov. Sternberg ugotavlja še, da so se v letih krize od leta 1929 do leta 1932 utrdili ameriški delavski sindikati, ki so bili prej skoraj brez pomena v javnem življenju. In dalje ugotavlja avtor izredno politično občutljivost ZDA za gospodarske krize, ker bodoča kriza ne bo imela le gospodarskih posledic, ampak bo rušila predvsem politični vpliv ZDA in s tem kapitalistični sistem sploh. Nadaljnji razvoj — sodi avtor — bo vodil v utrjevanje gospodarskih funkcij države.

Za Sovjetsko zvezo pravi Sternberg, da njen industrijski potencial narašča še hitreje kot v ZDA, zaradi česar je Sovjetska zveza danes druga najmočnejša gospodarska sila na svetu. Njena proizvodnja bo leta 1960 že presegla celotno zahodnoevropsko produkcijo. Toda, pravi, takšen razvoj je bil mogoč samo na račun standarda delovnih ljudi. Umetno vzdrževanje nizkega standarda je onemogočalo demokracijo. Nadaljnji razvoj je odvisen od tega, ali se bo sovjetsko gospodarstvo bolj usmerilo k izboljšanju življenjskega položaja prebivalstva.

Za nerazvite azijske dežele ugotavlja avtor, da zaradi izredno nizkega nacionalnega dohodka (od 25 do 57 dolarjev nacionalnega dohodka na prebivalca v primerjavi s 1453 dolarji in 773 dolarji v Angliji) ne morejo iz lastnih sil dvigniti proizvodnje bolj, kot zahteva to že zaposlitev nenehno naraščajočega prebivalstva. Njihov razvoj je zato odvisen od gospodarske pomoči razvitih

¹ Fritz Sternberg: Marx und die Gegenwart. Entwicklungstendenzen in der zweiten Hälfte des zwanzigsten Jahrhunderts. Gewerkschaftsausgabe, Bund-Verlag. Köln 1955.

dežel. Nujnost, da se že od kraja zboljšuje življenjski standard prebivalstva, narekuje tem deželam tudi drugačno gospodarsko politiko, kot jo je imela Sovjetska zveza, in s tem drugačno politično pot. Izkušnje dolgoletnega kolonialnega suženjstva bodo še s svoje strani utrjevale težnjo po neodvisnosti.

Zahodne evropske dežele so, kot ugotavlja Sternberg, svojo vodečo gospodarsko funkcijo izgubile. Njihova gospodarska proizvodnja se je od leta 1913 do leta 1951 povečala komaj za 70 odstotkov, medtem ko je proizvodnja Sovjetske zveze in ZDA v istem času nekajkrat narasla. Stisnjena med ruski in ameriški imperializem je Zahodna Evropa vse bolj brez moči. Delavski razred teh dežel doslej ni imel svoje zunanje politične koncepcije. To je danes na dlani: gospodarska in politična enotnost Zahodne Evrope.

Ne bom razmišljal o teh, deloma točnih deloma netočnih trditvah. Netočna je, na primer, misel, da delavski razred doslej ni imel svoje zunanje politične koncepcije. Samo en primer. Revolucionarnega internacionalističnega koncepta »vojno vojni« ob začetku prve svetovne vojne ni zavrgel delavski razred, pač pa njegovo takratno vodstvo. Danes pa je koncept blokov, ki je nekoliko zakrito izhodišče Sternbergove ocene, bolj izraz plehke Bernsteinove »realno politične razumnosti« kot načelne socialistične politike v času, ko je socializem enotna nujnost sveta in se boj zanj bije v vsaki deželi posebej, ponekod frontalno, drugod s kompromisi. Politika blokov utrjuje reakcionarne sile in ne more biti akcija socialističnih sil.

Razmišljam o tem, kaj je vzrok, da Sternberg kljub dejstvu, ki jih pozna in navaja, kljub temu, da se subjektivno priznava k socializmu, meša resnico z neresnico, verjame v socializem brez socialistov in v družbene spremembe z opazovanjem in ne z zavestno akcijo naprednih sil. Razmišljanje me je vodilo k misli, da imamo s takšnim gledanjem opraviti tudi pri nas na vseh področjih družbenega raziskovanja. Samo zato sem se odločil, da bom napisal svoje misli ob Sternbergovi knjigi.

Kaj je Sternberg pogršil predvsem zato, ker nekritično — tako kot mnogi pri nas — verjame, da je hiter porast proizvajalnih sil v svetu danes še izraz kapitalističnega gospodarskega sistema? Sternberg namreč pravi: »Če je Marx nekoč napisal: 'Nobena družbena formacija ne propade, dokler niso razvite vse proizvajalne sile, ki imajo v njej prostora', potem je kapitalizem od srede devetnajstega stoletja do srede dvajsetega stoletja z gigantskim razvojem proizvajalnih sil dokazal svojo življenjsko sposobnost« in »kapitalizem razvija proizvajalne sile naprej, v stoletju po Manifestu² jih razvija neprimerno hitreje kot v stoletju pred Manifestom. Amerikanski kapitalizem v dvajsetih letih približno podvoji proizvodnjo. Kapitalizem je torej izredno dinamičen.«

Toda dejstva, ki jih navaja in ki sem jih na kratko skiciral zgoraj, dokazujejo prav obratno. Proizvajalne sile se danes bistveno ne razvijajo več na osnovi kapitalizma.

Razvoj proizvajalnih sil v gospodarsko zaostalih azijskih deželah je — kot ugotavlja tudi Sternberg sam — odvisen od pomoči, ki jo nerazvite države dobivajo od razvitih dežel (ali od mednarodnih organizacij, kar je vsekakor višja stopnja v razvoju). Gospodarska pomoč nerazvitim deželam pa nikakor ni kapitalistična oblika. Hkrati pa je v gospodarski pomoči, ki jo usmerjajo

² Sternberg misli na »Komunistični manifest«, ki sta ga leta 1847 napisala Marx in Engels.

državni organi, tudi že močan element družbenega načrtnega gospodarjenja. Res je okvir še kapitalističen, toda nastajajo nove oblike, ki so v bistvu socialistične in zato razganjajo preozki kapitalistični okvir. Rezultat je torej ta, da se proizvodjalne sile v teh deželah razvijajo lahko samo zaradi novih, pretežno socialističnih oblik.

Vendar nam po argumente proti Sternbergovi kritiki Marxa ni treba v Azijo. Oglejmo si Združene države Amerike, kjer je razvoj proizvodjalnih sil najmočnejši in kjer je kapitalistični sistem po Sternbergu najmanj načet. In še tu si oglejmo le najmodernejšo proizvodjalno silo: atomsko energijo.

Gordon Dean, ki je bil od leta 1951 do 1953 predsednik Komisije za atomsko energijo ZDA in ki mu pač ni mogoče očitati socialističnih teženj, nam v svoji knjigi³ daje dovolj gradiva za sodbo, da nove proizvodjalne sile — atomske energije na temelju privatnega kapitala ne bi bilo mogoče izkoriščati, ali vsaj ne že sedaj. V letu 1947 je namreč država vložila v investicije za atomsko industrijo 1,4 milijarde dolarjev, leta 1953 pa je odobrila že 5 milijard. Avtor ceni, da bo po tem programu znašal celotni doslej investirani kapital za atomsko energijo okoli 9 milijard dolarjev. (Panamski kanal, ki so ga gradili 10 let, je stal le 4 odstotke te vsote, to je 366 milijonov dolarjev.) Celotni kapital največje ameriške in svetovne kapitalistične družbe General Motors Corp. pa je znašal 1952. leta 7 milijard 645 milijonov dolarjev. Dean upravičeno ugotavlja, da privatni kapital za ogromno investicijo v atomsko industrijo in še celo za manjše investicije, dokler ne bi bila industrijska uporaba atomske sile rentabilna, »ne bi nikdar našel potrebnega kapitala«, in trdi o atomski energiji, da je »vlada njen financier — in kakega drugega financiera ne bi sedaj našla nikjer«. In ko se Dean sprašuje, če se te investicije splačajo, odgovori med drugim: »Treba se je z vsemi silami truditi, da ne bi zaostali za sovjetskimi napori za atomsko oboroževanje.«

Dokaz, da je kapitalistični okvir že preozek za razvoj proizvodjalnih sil, je tudi dejstvo, da je tehnika v zadnjih dveh vojnah neprimerno hitreje napredovala kot v vmesnih mirnih letih.

Albert Einstein, znanstvenik, ki ima za odkritje atomske energije največ zaslug je v pismu italijanskim atomskim raziskovalcem⁴ opozoril, da zahteva odkritje atomske energije nove odnose med ljudmi. Einstein pravi: Znanstvenik... »je ves potlačen zaradi tega, ker so njegovi raziskovalni zaključki povzročili perečo grožnjo za človeštvo, potem ko so sadove raziskovanja vzeli v svoje roke duševno slepi nosilci politične oblasti. Zaveda se dejstva, da so tehnične metode, ki temeljijo na njegovih raziskovanjih, skoncentrirale gospodarsko in s tem tudi politično moč v rokah neznatne manjšine...« In dalje: »Razvezana sila atoma je spremenila vse, samo ne našega načina mišljenja. Na ta način drsimo v katastrofo, ki ji ni primere, če naj človeštvo ostane pri življenju.« Nov način mišljenja, kot pravi Einstein, pomeni za dialektičnega materialista nove družbene odnose.

Bistveno za sodobni proces torej ni, kot sodi Sternberg, da kapitalistični sistem še lahko razvija proizvodjalne sile. Bistveno je prav obratno, da se

³ Gordon Dean: Atom-Waffen oder Isotope? (nemški prevod). Dipl. ing. Rudolf Bohmann Industrie- und Fachverlag, Wien—Heidelberg 1955.

⁴ Pismo je Albert Einstein prvič v celoti objavil kot uvod v knjigo Charlesa Noela Martina: L'heure H a-t-elle sonné pour le monde? Editeur Bernard Grasset, Paris 1955.

proizvajalne sile sicer še razvijajo v okviru kapitalistične družbe, toda na povsem nov način: ne več tako, da bi obnavljale in utrjevale kapitalistični sistem, ampak tako, da ga rušijo, in tudi ne več izključno na temelju gonje po dobičku, ampak v političnem spopadu dveh sistemov. Pri tem velja opozoriti na pomen Oktobrske revolucije, ki je prebila fronto dotlej enotnega kapitalističnega sveta. Gre za objektivni pomen revolucije ne glede na to, kakšen režim je zavladal pozneje. Tudi francoska revolucija je zlomila enotni evropski fevdalni red, čeprav ni rodila samo Robespierrea, marveč tudi Napoleona.

To je izhodišče socialistične analize sodobnega gospodarstva, analize, ki bi lahko usmerjala socialistično akcijo.

Primer me vodi k novi misli, kako je sploh z objektivnim znanstvenim raziskovanjem in partijnostjo znanosti, kako je tedaj z objektivno znanstveno analizo družbenega razvoja in akcijsko, mobilizacijsko vrednostjo spoznanj iz te analize.

Sternberg se v svojem delu sklicuje na Marxovo znanstveno metodo. Večkrat opozarja, da uporablja Marxovo metodo za to, da odkriva Marxove napake. Še večkrat poudarja plodnost Marxove metode in zgrešenost zaključkov, do katerih je prišel Marx po svoji metodi znanstvenega raziskovanja.

S tem se Sternberg vključuje v krog desnih kritikov marksizma. Res, marksizem ni dogma, ni enkrat za vselej napisan recept za rešitev vsakega problema, pred katerim se lahko najde družba ali posameznik. Engels sam pravi, da zahteva vsako novo veliko odkritje spremembe v formulacijah dialektičnega in historičnega materializma. Toda prav tako, kot vsak dogmatizem obuboža in družbeno nevtralizira marksizem, prav tako obuboža in družbeno nevtralizira marksizem vsako omejevanje na metodo, zlasti pa še tako omejevanje, kot ga je izvedel Sternberg, ko ostane marksistična metoda praktično samo še marksistična terminologija in stilistika.

Sternberg je napravil to mimogrede (tako, kot delajo to na Slovenskem tisti, ki hočejo z enostranskim bojem proti »marksističnemu« dogmatizmu izločiti marksizem sploh, češ da je nepomemben na primer za razumevanje književnosti). Najprej je poudaril metodo, da bi zanimal zaključke. S tem je marksizem že omejil na metodo in mu odrekel pomen svetovnega nazora. Nato pa je to metodo omejil na opazovanje družbenega razvoja in s tem obubožal Marxovo metodo za njen bistveni del: za akcijo.

Prav v takšni metodi pa je izvir Sternbergovih napak in ne v premajhnem poznavanju gradiva, ki ga proučuje. Zato je to, kar je problem, stiliziral kot sklep. To pa je več kot brezplodno početje.

Primer takšne neplodnosti Sternbergove metode je že omenjeni problem sodobnega razvoja proizvodnih sil. Drugi primer je manjši, vendar prav tako izrazit. Ko si namreč Sternberg zastavlja vprašanje o možnostih za socialistično preobrazbo Zahodne Nemčije, pravi: »Nemčija kot celota ni svobodna država. In podobno, kot so v kolonialnih deželah imperialističnih držav socialna vprašanja v senci, dokler se bije boj za njihovo neodvisnost, podobno je danes v Nemčiji v ospredju nacionalno vprašanje, vprašanje ponovne združitve Nemčije, ki zakriva problem socialistične preobrazbe. Ruska politika vzdrževanja deljene Nemčije tako neposredno pomaga reakcionarnim nacionalističnim elementom Nemčije.«

Na videz točna formulacija. In vendar je tudi tu problem stiliziran kot sklep. Avtor ne išče možnosti za napredno družbeno akcijo, za boj socialističnih

sil za svoje lastne smotre in proti reakcionarnim parolam (sodim, da bi bil to boj za socialistično preobrazbo Zahodne Nemčije kot najbližjo pot za združitev Nemčije), zato se umakne v ugotovitev problema in daje prosto pot akciji reakcionarnih sil. Tako je pač vselej, kadar se hočemo omejiti na »objektivno« znanstveno raziskovanje, na »resnico«, ki samo ugotavlja, ni pa ničesar kriva, in prezremo akcijo družbenih sil kot sestavni del spoznanja.

Primere za zle posledice, ki jih ima znanstveno raziskovanje družbenih razmer brez upoštevanja družbene akcije in njenih možnosti, ima Sternberg v nemški zgodovini sami.

V času, ko je bila v Nemčiji na dnevnem redu demokratična družbena preobrazba, je vstala celo vrsta družbenih kritikov, ki so bili demokratično usmerjeni. Naslonili so se na naprednejšo Francijo in Anglijo, kjer je bila v poletu kritika demokracije. Njihovi spisi so bili polni te kritike. Tako so hromili boj proti reakcionarni kritiki demokracije in demokratična ideja ni v Nemčiji nikdar pognala globljih korenin. Georg Lukacs⁵ ugotavlja: »S tem, da so sprejeli v Nemčiji kritiko demokracije kot napredno zahodno duhovno težnjo, so konec konca z drugačno zgodovinsko in idejno utemeljitvijo kapitulirali pred tistimi ideologijami, ki so hromile boj za demokracijo... Tako se je v vodeči nemški inteligenci wilhelmskega razdobja obnovila 'nemška bednost' na višji stopnji: po večini konec konca filistrstvo brez resničnega javnega interesa.«

Res je namreč, da nobeno stanje ni stabilno. Razvijati se mora naprej, ali pa se pomakne nazaj. Za smer razvoja je odločilna družbena akcija. S tem da je Sternberg ta sestavni del marksistične metode prezrl, je zagrešil svoj izvirni greh.

To razmišljanje me je opozorilo na vrsto pojavov, ki smo jim pri nas priča dan za dnem. Takšno je na primer sklicevanje na izrek »kolikor glav, toliko misli«. Zopet na videz povsem očitna resnica. Če pa se vprašamo po njeni družbeni vrednosti, bomo ugotovili, da hromi vsako enotno družbeno akcijo. Ko si zaradi tega dvoma pogledamo izrek natančneje, bomo ugotovili, da zanika resnico sploh, ker poudarja samo njeno relativnost, ne pa njene veljavnosti. Zanika razredno vsebino vsake družbene resnice. Politično pomeni liberalno individualistično obrambo pred akcijo. Kot odsev takšnega gledanja se v našem javnem življenju pojavlja precejevanje statistike in neusmerjenih anket kot najbolj objektivne metode za ugotavljanje resnice. Element znanstvene metode postaja edina znanstvena metoda. V procesu spoznavanja resnice utrujejo tako element mirovanja, trenutnega stanja. To pa ni niti mogoče niti znanstveno niti marksistično. Je samo »filistrstvo brez resničnega javnega interesa«.

Lev Modic

⁵ Georg Lukacs: Die Zerstörung der Vernunft, Der Weg des Irrationalismus von Schelling bis Hitler. Aufbau Verlag, Berlin 1955.